ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111’42:821.111 (73)–31

Варчук Л. В.
Київський національний лінгвістичний університет

ТИПИ ОПОВІДАЧІВ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ РОМАНАХ (Л. ЕРДРІЧ “LOVE MEDICINE” ТА Л. ХОГАН “MEAN SPIRIT”)

У статті зроблено теоретичний огляд різних класифікацій типу оповідача в художньому тексті. Дано визначення наратора / оповідача. Зокрема, увагу зосереджено на особливостях вживання типів оповідача в романах “Love Medicine” Л. Ердріч та “Mean Spirit” Л. Хоган. На матеріалі аналізованих художніх досліджено лінгвальні засоби створення різних типів оповідача в аналізованих романах. У практичній частині роботи проаналізовано та виявлено лексико-граматичні, стилістичні, семантичні, синтаксичні маркери для ідентифікації того чи іншого типу оповідачів у романах “Love Medicine” та “Mean Spirit”.

Ключові слова: *наратор, типи оповідача, образ оповідача, ризома, американдіанська культура.*

Постановка проблеми. Питання засобів створення, виявлення та інтерпретації образу оповідача та його типів у художньому тексті завжди перебувають у фокусі лінгвістичної уваги. Ці питання в різні часи досліджувалися представниками різних наукових шкіл: формалізму (В. Пропп, Б. Томашевський, В. Шкловський), структуралізму і постструктуралізму (Р. Барт, Ж. Женет), класичної наратології (Ю. Марголін, В. Шмід), когнітивної наратології (І. Бехта, С. Волкова, М. Райен, Д. Херман).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, які є актуальними та досліджуються наратологами в мовознавстві, є досить суперечливими, оскільки теорія оповіді нова і менш обґрунтована наука. У сучасному українському та закордонному мовознавстві прийоми наративної організації художніх текстів, класифікації й особливості вживання типів оповідача в художньому тексті свого часу розроблені в роботах таких відомих науковців, як: О. Бабелюк («Наративна ризома як вихідний формальний принцип постмодерністського текстотворення») [2], І. Бехта («Наратор та форми нарації у сучасній англомовній прозі») [6], С. Волкова («Наративна техніка зворотної перспективи у виявленні й інтерпретації ідентичності в америдіанських сучасних прозових текстах») [8], В. Шмід («Нарратология») [17].

Постановка завдання. Метою статті є ідентифікація типу оповідача та виявлення лінгвальних засобів створення різних типів оповідачів у романах Л. Ердріч “Love Medicine” та Л. Хоган “Mean Spirit”.

Виклад основного матеріалу. Питання оповідної організації художніх текстів, класифікації типів оповідачів / нараторів є актуальними, про що свідчать численні праці вітчизняних та закордонних науковців (О. Бабелюк, І. Бехта, С. Волкова, P. Huhn, J. Pier, W. Schmid).

Наявність великої кількості оповідачів в аналізованих у роботі художніх текстах “Love Medicine” та “Mean Spirit” зумовлює звернення до різних типів нараторів, розроблених видатними наратологами М. Бахтіним, Ж. Женеттом, І. Бехтою [3; 5; 13].

Так, М. Бахтін виділив три основні типи наратора / оповідача за функціональною ознакою: 1) гомодієгетичний наратор (грец. *homos* – «рівний», «однаковий») – оповідач, що функціонує в тексті, є учасником подій, про які йдеться; оповідь здебільшого ведеться від першої особи; 2) гетеродієгетичний наратор (грец. *heteros* – «інший») – оповідач, що перебуває в художньому світі, але поза дією; сторонній спостерігач (обсерватор); оповідь – від першої особи; 3) екстрадієгетичний наратор – власне автор, який веде за собою читача, коментує події, висловлює свої роздуми; оповідає від третьої особи, оскільки він перебуває поза художнім світом [3; 4].

Ж. Женетт запропонував схожу, але дещо іншу, чотиричленну класифікаційну модель для вирізнення типів оповідача: **гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації** – оповідає історію, де він не виконує функцій персонажа; **гетеродієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації** – оповідач другого ступеня, який оповідає історії, в яких він зазвичай відсутній («текст у тексті»); **гомодієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації** – оповідає власну історію, в якій він фігурує як персонаж; **гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації** – оповідач другого ступеня, що оповідає власну історію [13].

І. Бехта виділяє три основних типи нараторів / оповідачів у прозовому творі: 1) аукторіальний наратор у формі «він»; 2) персональний наратор у формі «я» або дійової особи, але який говорить від імені «я»; 3) персоніфікований, позначений якимось іменем» [5, с. 69]. Аукторіальний наратор – це всезнаючий наратор, який перебуває поза світом наращії. Він може об'єктивно вести нарацію, а може і втручатися в неї, пропонуючи читачеві власну інтерпретацію описаних подій. Персональний наратор – персонажна наративна ситуація, першоособовий наратив. Наратор використовує ролі кореспондента, спостерігача, свідка [5, с. 229].

Базуючись на зазначених класифікаціях М. Бахтіна, Ж. Женетта, І. Бехти, у романах "Mean Spirit" Л. Хоган та "Love Medicine" Л. Ердріч виявляємо **гетеродієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації** (оповідає історію, де він не виконує функцій персонажа), **гомодієгетичного наратора** (оповідач, що функціонує в тексті, є учасником подій, про які йдеться; оповідь здебільшого відбувається від першої особи), **персонального наратора** (у формі «я» або у формі дійової особи, але який говорить від імені «я»), оскільки у романах "Love Medicine" та "Mean Spirit" (у частинах / розділах – *Л. В.*) використовується оповідь як від першої (I), так і від третьої особи (*he*, *she*), якою виступає персонаж або оповідач, але імені оповідача водночас не згадується.

Наприклад: "*Lynette's face, stained and swollen, bloomed over the wheel.* ***She*** *was a dirty blond, with little patches of hair that were bleached and torn,* ***as I heard, she*** *hissed through the safety pins in her teeth. …****She*** *had one son at the time and didn't think that* ***she*** *would ever have another child. So* ***she*** *spoiled me and told me everything, believing I did not understand.* ***She*** *told me things you'd only tell another woman, full grown, and I had <…>"* [20, p. 18].

У наведеному вище прикладі неодноразовий повторюється лексична одиниця, позначена займенником ***she***. У такий спосіб оповідач намагається акцентувати свою центричність, обізнаність, самовпевненість у тому, що відбувається в оповіді, за допомогою вставних фраз, речень чи слів (модальні дієслова), які мають стверджувальний характер. Так оповідач ідентифікує власну присутність у повіствуванні.

Відомий сучасний наратолог В. Шмід визначає **наратора / оповідача** як адресанта фіктивної наративної комунікації [17, с. 11] та констатує, що наратор присутній у тексті і сприймається читачем як суб'єкт, неминуче наділений певними антропоморфними рисами мислення та мови. В. Шмід запропонував характеристику ознак наратора в художньому тексті, як-от: всезнання та всюдисущість, здатність проникнути в найбільш потаємні закутки свідомості персонажів, наявність свого погляду на події та ситуації [17, с. 64–65].

Наприклад, у романі "Love Medicine", який побудований на основі різних оповідей, наратор наділений антропоморфними рисами мислення та мови. Кожен розділ або частина розділу названі ім'ям оповідача (жінка або чоловік), що веде оповідь від першої особи однини чи множини. Автор презентує незалежні епізоди, кожна нова оповідь (частина) залучає попередньо накопичений наративний шар, який доповнює події і поєднує персонажів. Наприклад, у творі "Mean Spirit" Л. Хоган оповідь ведеться ризомно (О. Бабелюк [2]), тобто одна картина змінює іншу, з легкістю відбувається перехід від одного епізоду до іншого, у тексті часто використовуються авторські уточнення, ретроспекції, описуються історичні події.

Поняття «ризома» як специфічна форма кореневища, що не має чітко вираженого центрального підземного стебла, уведено 1976 р. Ж. Дельозом та Ф. Гваттарі в спільній роботі "Rhizome" [11]. Специфіка наративної ризоми полягає в перерваності сюжету, коли лінійний зміст втрачається, читач може доусвідомлювати смисл оповідання самостійно, до її складу можуть входити неоднорідні теми, різні дати та рівні [11]. У романах "Love Medicine" та "Mean Spirit", для яких характерні перерваність сюжету та нелінійне розгортання подій, знаходимо велику кількість різних дат, які описують трагічні історичні події із життя корінного американського народу, надаються автором-оповідачем для кращого розуміння та сприйняття читачем змісту тексту. Оповідач в аналізованих романах виступає не лише в ролі дійової особи, а й у ролі всезнаючого та всевидющого наратора, оскільки оповідає не лише про основні події, які розгортаються в тексті, а й про події з історичного минулого корінних американців, з позиції філософа роздумує, показує своє ставлення до того, що відбувається в тексті, вказує на свою присутність, ідентифікує себе на мовному рівні за допомогою вжи-

вання такого граматичного маркера, як займенник "I". Наприклад, для наголошення на своїй дієвості й обізнаності в тексті оповіді роману "Mean Spirit" наратором використовуються повтори займенника "**I**", наприклад: *"One secret **I** had learned from sitting quietly around the aunts, from gathering shreds of talk before they remembered me, was Lipsha's secret, or half of it at least. **I** knew who his mother was"* [20, p. 116].

В аналізованих нами текстах на лексичному рівні виявляємо різні граматичні, стилістичні, семантичні маркери типів оповідачів.

Так, у романах "Love Medicine" та "Mean Spirit" наявні не тільки граматичні повтори займенника "**I**", як ми показали в наведених вище прикладах, а й етноніми, оскільки оповідач постійно вказує на власну етноідентичність, включаючи в оповідь етноніми, серед яких назви тварин, речей, імен людей. Наприклад: *Lipsha, Michael Horse, Belle Graycloud, Rock of Ages* [20; 21].

У текстах аналізованих нами романів можна знайти події з реального життя американців:

– історичні факти, фрагменти легенд, міфів, наприклад: *"The task of fire keeper had been handed down to Michael Horse through his mother even before the Osage Indians had bought land in Oklahoma and moved there from the Neosho River in Kansas. That was **in 1861**"* [21, p. 32];

– авторські наративні фрагменти (описи, коментарі, листи). Наприклад: ***"Dear Sir. I** am a young man with good habits and none of the bad with several thousand dollars, and want a good Indian git for a wife. **I** am sober, honest industrious man and stand well in my community"* [21, p. 35].

У досліджуваних романах виявляємо граматичні та синтаксичні маркери ідентифікації типу оповідача. Так, автори Л. Ердріч та Л. Хоган вживають у текстах вищезазначених романів різні часові форми, де оповідач із легкістю переходить від теперішнього до минулого часу і навпаки. Для авторської оповіді використовуються складнопідрядні (інколи безособові) речення із часовими формами Past Simple, а для прямої мови персонажів – прості речення із часовими формами Present Simple. За приклад візьмемо ретроспекцію: *"What had happened that morning was this: After dawn, before Grace and Nola walked up to Belle's white bedstead, they passed the oil field. An oilman named John Hale nodded at them"* [21, p. 22].

Оскільки Лінда Хоган є корінним носієм американської культури, письменник із Чикасау у своєму романі "Mean Spirit" описує події оклахомського нафтового буму, а саме криваві події та жорстокі вбивства 1922–1923 рр., вживає метафоричні вирази, риторичні запитання та порівняння: *He wrote: "Am I dead?" and "Am I a ghost??* [21, p. 316] (риторичні запитання); *Rena had gold skin, the color of ochre, like a high yellow mulatto* [21, p. 10] (порівняння); *The ghost has Mama! Hurry! He's trying to take her away!* [21, p. 314]; *Osage Reign of Terror* [21, p. 127]. Назва твору (*"Mean spirit")* також метафорична, може ототожнюватися з такими поняттями, як *lowminded, lowborn, low-bred, low class*.

Результати нашого аналізу наводимо в таблиці 1.

Таблиця 1

Лексичні маркери ідентифікації типів оповідача в романах "Love Medicine" та "Mean Spirit"

Маркери	Приклад
Лексико-стилістичні	– Lipsha, Michael Horse, Belle Graycloud, Rock of Ages (етноніми); – He wrote: "Am I dead?" and "Am I a ghost?" (риторичні питання); – Rena had gold skin, the color of ochre, like a high yellow mulatto (порівняння); – The ghost has Mama Hurry He's trying to take her away , Osage Reign of Terror (метафора).
Лексико-граматичні	– What **had happened** that morning was this: After dawn, before Grace and Nola walk**ed** up to Belle's white bedstead, they passed the oil field. An oilman named John Hale nodd**ed** at (всезнаючий оповідач-філософ, Past Tenses); – Lynette's face, stained and swollen, bloomed over the wheel. **She** was a dirty blond, with little patches of hair that were bleached and torn, as **I** heard, **she** hissed through the safety pins in her teeth. <…> **She** had one son at the time and didn't think that **she** would ever have another child. So **she** spoiled me and told me everything, believing **I** did not understand (авторська оповідь від першої особи, займенники "I" та "She").
Лексико-семантичні	– Mean spirit, lowminded, lowborn, low-bred, low class (метафора).
Синтаксичні	– He wrote: "**Am** I dead?" (риторичне питання, просте речення, Pres. Simp., що вживається для вираження дійової особи); – The task of fire keeper **had been** handed down to Michael Horse through his mother even before the Osage **Indians had bought** land in Oklahoma and moved there from the Neosho River in Kansas (складне речення в минулому часі, історичний факт, що вказує на всезнаючого оповідача-філософа).

Висновки і пропозиції. Отже, за класифікацією типів оповідача й особливостями їх уживання в художньому тексті, запропонованих видатними наратологами М. Бахтіним, Ж. Женеттом, І. Бехтою, ми з'ясували, що в романах "Mean Spirit" Л. Хоган та "Love Medicine" Л. Ердріч оповідач/наратор ідентифікується як гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації, що оповідає історію, де він не виконує функцій персонажа, тобто виступає в ролі всезнаючого та всевидющого наратора, та як гомодієгетичний наратор, який є оповідачем, що функціонує в тексті, є учасником подій, про які йдеться, оповідь у тексті ведеться від першої особи, персональний наратор у формі займенника "І" або у формі дійової особи, але який говорить від імені "І". У проаналізованих нами текстах на лексичному рівні виявлено різні граматичні, стилістичні, семантичні маркери, як-от вживання в текстах романів етнонімів, історичних фактів, описів, коментарів, різних часових форм, ретроспекції, метафоричних виразів, риторичних питань та порівнянь, що використовуються для опису кривавих подій і жорстоких вбивств під час оклахомського нафтового буму та надають нам змогу виявити в тестах романів особливості вживання того чи іншого типу оповідача.

Перспективою нашого дослідження є розроблення етнокультурних типів оповідача в романах "Mean Spirit" Л. Хоган та "Love Medicine" Л. Ердріч.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры. Res Philologica. Филологические исследования: сб. ст. памяти академика Г. В. Степанова / редкол.: Н. Арутюнова, Н. Жирмунская, Д. Лихачев. М.; Л.: Наука, 1990. С. 70–89.
2. Бабелюк О. Наративна ризома як вихідний формальний принцип постмодерністського текстотворення. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2011. Вип. 9. С. 16–26.
3. Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. 2 вид., доп. Л.: Літопис, 2001. С. 416–422.
4. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. Проблемы творчества поэтики Достоевского / М. Бахтин. 5 изд., доп. К.: Next, 1994. С. 205–492.
5. Бехта І. Дискурс наратора в англомовній прозі: моног. К.: Грамота, 2004. 304 с.
6. Бехта І. Наратор та форми нарації у сучасній англомовній прозі. Вісник Черкаського університету. 2001. Вип. 24. С. 67–74.
7. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Прогресс, 1997. 261 с.
8. Волкова С. Наративна техніка зворотної перспективи у виявленні й інтерпретації ідентичності в американських сучасних прозових текстах. Національна ідентичність в мові і культурі: зб. наук. праць / за заг. ред. А. Гудманяна, О. Шостак. К.: Талком, 2017. № 35. 343 с.
9. Волкова С. Етнолінгвокультурний простір англомовних американських міфів і легенд. Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії. 2016. С. 109–113.
10. Воробйова О. Когнітивна поетика в потебнянській ретроспективі. Мовознавство. 2005. № 6. С. 18–25.
11. Дельоз Ж., Гваттарі Ф. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едип. К., 1996. 284 с.
12. Женетт Ж. Повествовательный дискурс. Пер. с фр. Фигуры: в 2 т. М.: Учеб.-пед. изд-во, 1998. Т. 2. С. 60–281.
13. Маляренко І. Методологія дослідження етнореалій в австралійських поетичних текстах. Нова філологія. 2012. № 54. С. 58–63.
14. Маслова В. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: ИЦ «Академия», 2001. 208 с.
15. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручн. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
16. Шмид В. Нарратология. М.: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
17. Alexander H. Native American Mythology. N. Y.: Dover Publications, 2005. 312 p.
18. Volkova S. Reverse perspective as a narrative technique in Amerindian prosaic texts. Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow: The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. Warsaw: De Gruyter Open, June 2016. Vol. 1. P. 359–394.

Джерела ілюстраивного матеріалу:

19. Eldrich L. Love Medicine. N. Y.: Henry Holt and Company, 1993. 332 p.
20. Hogan L. Mean Spirit. N. Y.: The Ballantine Publishing Group, 1990. 198 p.

ТИПЫ РАССКАЗЧИКОВ В СОВРЕМЕННЫХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ РОМАНАХ (Л. ЭРДРИХ “LOVE MEDICINE” И Л. ХОГАН “MEAN SPIRIT”)

В статье представлен теоретический обзор различных классификаций типа рассказчика в художественном тексте. Дано определение рассказчика / нарратора. В частности, внимание сосредоточено на особенностях употребления типов рассказчика в романах “Love Medicine” Л. Ердрич и “Mean Spirit” Л. Хоган. На материале художественных текстов изучены лингвальные средства создания различных типов рассказчика в анализируемых романах. В практической части работы выявлены лексико-грамматические, стилистические, семантические, синтаксические маркеры для идентификации того или иного типа рассказчиков в романах «“Love Medicine” и “Mean Spirit”.

Ключевые слова: *рассказчик, типы рассказчика, образ рассказчика, ризома, американдианская культура.*

TYPES OF NARRATORS IN THE MODERN ENGLISH NOVELS (L. ERDRICH “LOVE MEDICINE” AND L. HOGAN “MEAN SPIRIT”)

The article presents a theoretical review of various classifications of the narrator type in the text. The definition of a narrator is given. In particular, attention is focused on the peculiarities of the use of the types of narrator in the novels “Love Medicine” L. Erdrich and “Mean Spirit” L. Hogan. The material of the analyzed artistic texts focuses on the linguistic means of creating different types of narrator in the given novels. In the practical part of the work, lexical-grammatical, stylistic, semantic, syntactic markers for identifying one or another type of narrators in the novels “Love Medicine” and “Mean Spirit” are analyzed and identified.

Key words: *narrator, types of narrator, narrator's image, rhizome, amerindian culture.*